

*Ehl-i irfan dediler sen çıkmayınca aradan
Bilemezsin kimdir kendini pinhân eden*

Üftâde

Televizyonun, sinemanın, hatta fotoğrafın bulunmadığı dönemlerde, hiç deniz görmemiş biri, kendisine oradaki dağın ardının derya olduğunu söyleyip, gidip bakmayı öneren dosttan, önce denizin olduğunu (olabileceğini değil olduğunu) kanıtlamasını istemiş. Dost dağın tepesine çıkıp bakarlarsa göreceklerini belirtse de, bilmediği birşeyin bulunmayacağını -bu sözün «bilmiyorsam yoktur,» ya da «varolan ne varsa bilirim,» manasında mutalaa edilmesinin pratik farkı bulunmaz- düşünen biri dağın tepesine çıkılmasını ussal olarak gereksiz görürmüş. Gözü bağlıya ayna verilse ne olur?

Bilgisayar oyunlarından farklı olarak, bir fiilin aynı anda başka tarzda yinelenemezliği, zamanın akışının geri dönemezliğidir. Zamanın tasavvurundan bu yana bu geri dönemezlik kuralının ortadan kaldırılması, ya da bir yolunun bulunup ihlal edilmesi hayal ve arzu edilmiştir. Hani mümkün olsa da, aynı hayatı, diyelim ki 15 kere, değişik değişik fiillerle yaşasa insan, sonra da en hoş ya da en uygun bulduğunu, en yakışanı seçip, 16. kerede de onu yaşasa. Böyle birşey mümkün olsa, yalnızca 16. hayat mı olacaktır insanın hayatı, diyelim ki 11. hayatında yaşadığı acılar yaşanmamış mı olacaktır?

«Enayi» farsça «kendini bilmez», arapça «egoist, benci, bencil» demekmiş. Bu sözcük, Türkçe, kendisine zararlı birşeyi, kendisine yararlıymış gibi seve seve, umutla, heyecanla, can hıraş yapanlar için kullanılagelir. «Ben»in, «ene»nin, «ego»nun böyle karışık bir durumu vardır: Tanımlanmış olması, belirlenmiş olması, kimlik haline gelmiş olması, -bu tanımın, bu belirlenmişliğin, bu kimliğin aslına en az makul ölçülerle bile uygun olmasının imkansızlığı bir yana- bizzat kendine zararlıdır; tanımlamayı, belirlemeyi yapan, kimliği sunan «ben» diyenin bizzat kendisiyse, bu benciliktir, enayiliktir.

Miyop birine, gözün hangi koşullarda miyop, hangi koşullarda normal işlediği anlatılsa,

miyopluğun ne olacağını bilecektir. Normal gözün nasıl olduğunun *bilgisi* miyobu miyop olmaktan çıkarıp, normal görür yapmayacaktır. Gözün normalleşmesi için bu bilme halinden, bilinçli olmaktan farklı birşeyler yapılması gerekir. Ya da ağlamanın nasıl kimyasal ve elektriksel gelişmelere dayandığının bilinmesi insanın istediğinde hüngür hüngür ağlamasını sağlar mı? Miyobun bilincini hiç değiştirmeden miyopluğu düzelten bir ameliyat gibi, marifet kazandırma olarak eğitim de bilince değin değildir. Bir insani etkinlik olarak bilme de marifettir ve ne öğreniliyorsa, bilinç -bilincin bu biçimde değiştirildiğinin bilincinde olunmadan- değiştirilerek öğrenilir. Marifetin iyi ya da hoş olması gerekmez; icabında «bu muydu marifetin,» diye yerilebilir.

Tarikat, insanın, enayiliğinden arınıp, öncesinde bilmediği, bilemeyeceği deryaya bu hayatta varmasının yolları olarak ortaya çıkmıştır. Bu haliyle bir sabitlikmiş gibi bakıldığında tecrübe birikimi, bir hareketlilikmiş gibi bakıldığında eğitim olarak görünür; giderek, her türlü eğitim ve daha genel olarak (her insani yaşantının bir de eğitim olduğu düşünülürse) her türlü yaşantı tarikattır. Ancak tarikatla kast edilen özel olarak tasavvufi tarikatlardır.

Allah'ın (ne olduğunun) bilincine haiz biri, sanki Allah yokmuş gibi davranabilir. Bu durumda, Allahsızlık bir bilinç hali değil, bir marifettir. Örneğin, bilinçli olarak Allah'ı inkar etmeyen bir adam, 17 aylık bir bebeği cinsel arzu uyandıran bir kadınımışcasına görebilir. Ya da bilinçli olarak Allah'ın varlığını kabullenmeyen biri, Allah varlığını hep hissedermiş gibi davranabilir, yani davranışı bir bütün olarak değerlendirildiğinde, her an Allah'lalığının farkında olduğu, gözlemlenenlerle uyumsuzluğa ya da çelişkiye düşmeden düşünülebilir. Bu durumda, Allah'lalık hissi bir bilinç hali değil, bir marifettir. Tasavvufi tarikat, her yaptığında, her aldığı nefeste, her an Allah'lalığın farkında olma marifetine haiz bir pirin açtığı çığır takip edilerek o marifete kavuşma yöntemi olarak belirir.

Oluşma sürecinin başlangıcı itibariyle ve siyasi ya da ekonomik çıkarları takibe kalkışmadıkları sürece, tarikat, «bu tarikatın kararıdır,» denebilecek bir karara varma anlamında toplu karar veren ya da «bu tarikatın eylemidir,» denebilecek bir eyleme yol açma anlamında toplu eylem yapan kurum olmamıştır. Tarikatta, kurumlardan farklı olarak,

aslolan tarikata katılanın kendisidir; tarikat insan odaklıdır; müridin mürşide tabiyeti, tarikat için değil, bizzat kendisinin kemale ermesi içindir. Her tabiyet ilişkisi gibi tarikat da istismara açıktır ve her istismara açık süreç gibi, istismar olsa da olmasa da istismar olarak nitelenebilir. Bu durum, tarikatın «istismar» düşününe dayalı samimi eleştirisini neredeyse imkansızlaştırmaktadır. Ancak, tarikatın insan odaklı olmaktan uzaklaşması, yani tarikat için tarikat üyesi olsun olmasın insanların fedasının meşrulaşmasıyla, tarikat çıkarı olarak siyasi ya da ekonomik çıkarların ortaya çıkmasıyla, ve tarikatın karar ve eylemlerinin söz konusu olmasıyla birlikte, tarikatın tarikat olmaktan çıkıp kurumlaştığının saptanmasının ardından, eleştiri kuvve ve fiilde sağlam dayanaklar bulur.

Tarikatı, biçimsel ve adsal olarak tarikatlığı sürse de, tarikatlıktan çıkmış kurumlardan ayırmak için bir kavramsal ayrımın yapılması gereklidir. Maalesef, yirmibirinci yüzyılın başında, Türkiye’de yaygın olan eğilim, tarikatlıktan çıkmış olan kurumları «tarikat» olarak adlandırmak ve tarikatlıktan çıkmamış tarikatları ise dile gelmez kılacak biçimde adsız bırakmaktır; burada, bunun tersi yönde davranılacaktır: Tarikatlıktan çıkmış kurumlar için «tarikat bozuntusu» gibi bir çok ifade olanağı vardır, ancak uzun süre şaşırtıcı bir dayanıklılıkla nesiller ötesi tecrübe aktarımı olarak tarikatı dile getirmek için «tarikat»tan başka terim bulunmamaktadır. Yine de, «tarikat» sözcüğünün tarikat bozuntuları için kullanılmasının boşuna olmadığı unutulmamalıdır; yirmibirinci yüzyılın başında, insanın yaşamında «tarikat» diye karşılaştığı kagir ekseriyetle tarikat bozuntusudur.

«Görünmez el» yakıştırmalarının kaynağı olarak görülen Adam Smith, gerek serveti, gerekse geliri, başkalarının, çalışma zamanı olarak komuta altına alınabilecek zamanlarıyla ölçme eğilimindedir. Buna göre, ölçülebilen servet ve gelirden yoksun olarak fakir, sahibine piyasa da denilen görünmez el aracılığıyla, başkalarının hayatlarının parça parça kesitlerini komuta altına almayandır. Hayatının kesitlerini çalışma olarak sermaye süreçlerine katmadan hayatını idame ettiremeyeceğini hisseden, yani çalışan sınıftan olan için fakirlik eziyettir. Diğer yandan, serveti ve geliri olmamasına karşın hayatını parça parça sermayeleştirmeden de şahlar gibi yaşamak mümkündür. Bu durumda, «sermayeci fakirlik» denebilecek çalışanın fakirliği ve «sermaye ötesi fakirlik» denebilecek sair fakirlikten söz edilebilir; fakir

sözcüğü eziyet anlamına gelen birinci fakirlik için yaygın olarak kullanılır. Hem «tarikat», hem «fakir» sözcükleri artık yaygın kabul gören anlamlarından farklı kullanıldıklarında, tarikat erbabı fakirdir. Sermayecilik ötesi fakirliğin varlığı, sermayecilik sönümlenirken sermayeci fakirlikten nasıl kurtulunacağına bazı yollarını gösterir.

İnsan çevresindeki insanları zorlamadan yönlendirme gücüne, otoriteye şu ya da bu yoğunlukta haizdir. Bu yönlendirme gücünün eksikliği garipliktir. İlişkilerin, bir güvenceye dayanmadan yaşayanların hor görülüp, zor durumda kalacakları tarzda örgülediği kentsel (burjuva) toplumda garip ezilmiştir, bu durumdaki garibe «burjuva toplumundaki garip» denebilir, ki garibin yaygın kullanımı bu yöndedir. Ancak garibin, kuş gibi bağımsız yaşayabildiği koşullar da bulunur, buna da «burjuva toplumunun ötesindeki garip» denebilir. Hem «tarikat», hem «garip» sözcükleri artık yaygın kabul gören anlamlarından farklı kullanıldıklarında, tarikat erbabı gariptir. Burjuva toplumunun ötesindeki garipliğin varlığı, burjuva toplumu sönümlenirken burjuva toplumundaki gariplikten nasıl kurtulunacağına bazı yollarını gösterir.

Farklı dinler olarak, ya da aynı dinde farklı mezhepler olarak farklı şeriat yorumları bulunur. Tarikat bozuntularında aksi gözlemlense de, örneğin Mevlana'nın, Hacı Bektaş'ın, Şeyh Bedreddin'in müridleri gözden geçirildiğinde açıkça görüleceği gibi, hiç bir tarikat herhangi bir şeriat yorumunun boyunduruğu altında değildir. Hatta, örneğin, sünnilerin yaygın olduğu tarikat bozuntularının pir kabul ettikleri arasında «Ene'l Hakk» diyenler, cennet ve cehennem varlığını reddedenler bulunur. Üstelik, ne kadar nefes varsa o kadar tarihin olduğunun farkındalığıyla, hiçbir tarikat bir başka tarikatı «ötekileştirme»z. Tarikatlar birbirlerini dışlamaz; tersine, bir diğerrinin varlığı kendi varlığıdır, vahdet içindedirler.

Şeriat dayatmalarından bağımsız, fakir ve garip erbabıyla tarikat, varlığı ve idamesiyle, sermayeleşmenin ve burjuvazinin bildik en güçlü eleştirilerinden biri olmuştur. Mistik ve pasifizme sürükleyici olarak karalanıp, taşıdığı ışık saklanmaya çalışılırken, tarikatların yüzyıllara yayılan kayda geçmiş literatürü, bilime aykırılık, aklın yokumsanması olarak değil, bilimi her gelişme evresinde sıcaklıkla benimseyebilen, aklın sınırlarını tanıyıp ötesine geçip

keşifler yapmaya müsait olmakla birlikte, kendi sınırları içinde akli inkar etmeyip, en yoğun biçimde kullanan zihin durumları sergiler. Tasavvuf, sermayeci burjuva zihnin karşıtı değil ötesidir. Çağdaşlığın («şimdi» denilen gibi) sabitlenmiş bir an olmayıp zamanla aktığını göremeyerek, zamanın tümünün kavrandığı zannedilen geçmişteki bir an olarak geçmiş bir şimdide takılıp kalmış, anakronik sermayeci burjuva zihinse, tasavvufu, ancak (kendince kendi negatif özelliklerini yansıtarak kurduğu) kendi negatif yansıması olarak, gelişmenin geride kalmış bir evresiymiş, akıl öncesi tutuculukmuş gibi görebilir.

İnsanın bir kimlik olarak sözde göklere çıkarıldığı, ancak canlı irade ya da iradi can olarak hiçleştirildiği ve insanların aralarındaki ilişkilerin yerine insanın toplumla (tek tek insanların arızı kaldığı) ilişkilerinin geçtiği piyasa, sanayi ya da ekonomi olarak kişileşen koşullarda, kentsel toplumda, fakirlik sermayeci fakirlik, gariplik burjuva toplumundaki gariplik haline gelirken, insanlar insan-ötesi kimlikler peşinde (aralarında hakikati tekleştirilenlerin oluşturduğu) gruplar halinde birbirlerine karşı cepheleşirken, tarikat, bozuntuya uğramadan, ancak bu gelişmeye ve cepheleşmeye karşı engel olabilir. Buna bağlı olarak, tehdit görülenin tehdit altına girmesiyle, tarikat için ısrarcı olunmaması durumunda, evrenselci akla dayalı yayılcı saldırganlık karşısında, tarikatın yok olup gideceği vehmi belirir; bu vehimle birlikte, tarikatın biçim olarak korunup, insan odaklı davranıştan tarikat bazlı yönlendirmeye geçilerek, cepheleşmede bir taraf olmasının koşulları oluşmuş olur; böylece tarikatı bozuntuya uğratmama girişimiyle tarikat bozuntusu ortaya çıkar; tarikat vehimle tarikatlıktan çıkarak çözümü olduğu sorunun, önce parçası, sonra dirençli temeli oluverir: Her türlü burjuva ve sermayeci başarı, yani siyasi ve ekonomik başarı, mutassavvıf için ancak utanç olabilir.

Nesilden nesile tecrübe aktarımının yolları olarak tarikat burjuva kriterlerle sınınamaz, pratik onu var eder, sürdürür ya da siler: Bir tarikat yetiştirdiği nesilleri, kendilerini içinde buldukları koşullarda selamete çıkarıyorsa kalıcılaşır. Sermayeci görememezlik, dışlayıcılık, akılsızlık aşıldığında, «yaşamda en doğru yol gösterici bilimdir,» diyen Gazi'nin yollarından gidilerek, muhabbetli ve iffetli nesillerin yetiştiği ve, bu bağlamda, çağdaş bir tarikatın oluştuğu görülür. Şu ya da bunun dinsizlik olduğu gibi dışlayıcı şeriat yorumlarına dayalı

siyaset yapanların ve sermaye işleyenlerin, siyasette ve sermayeci ilişkilerde ağırlık kazanmalarıyla, iffetsizliğin, vicdansızlığın, kargaşanın depreşip artması, selamet için, bu güzide tarikattan örnek alınması, onunla birleşilmesi gerektiğinin yeterince kuvvetli işareti değil midir?

Türkali Mah., Beşiktaş